

ULOGA RELIGIJE U IDENTITETU JUŽNOSLOVENSКИH NACIJA

Sažetak

Istraživači koji se bave Balkanom nisu mogli da ne vide religiju kao jednu od činjenica koja je uticala na stvaranje nacija u tom delu Evrope. Najveća razlika između tri najveće jugoslovenske etničke zajednice, Srba, Hrvata i Bošnjaka, jeste religijska. Skoro da su svi Srbi pravoslavni, svi Hrvati rimokatolici i svi Bošnjaci muslimani.

Menjanje religije u prošlosti je značilo menjanje nacije; kada su pravoslavni Srbi menjali veru prelazeći u islam, stvarali su pretpostavke da se danas transformišu u Bošnjake. Isto se desilo i sa Hrvatima.

I danas se vidi da religija igra veliku ulogu u formiranju nacionalne svesti ovih zajednica. Skoro svi bošnjački intelektualci ističu da je islam jedna od osnova njihove nacije. Isto tako, veliki broj Hrvata i Srba smatra da su rimokatolicizam i pravoslavlje njihova nacionalna religija, pa se često čuju pojmovi *pravoslavni Srbin* i *Hrvat rimokatolik*.

Mada je vidljivo, da značajan deo ovih zajednica zna da pokaže da nije vernik u pravom smislu te reči, oni ističu da pripadaju nekoj od ove tri konfesije zbog tradicije. Najznačajnije analize uglednih institucija pokazuju da ove tri zajednice smatraju religiju jednim od stubova njihove nacije.

Imajući u vidu ove činjenice, jasno je da se patriotizam, nacionalizam, šovinizam, džingoizam i ksenofobija ne mogu istraživati kod ovih zajednica ako se nemaju tačne činjenice o stavovima religioznih institucija.

Ključne reči: Južni Sloveni, religija, nacija, identitet, etnogeneza.

Kada se govori o naciji na prostorima bivše Jugoslavije, koristićemo dve odrednice nacije koje daje enciklopedija Larus (Larousse). Prva akcenat stavlja na etničku dimenziju nacije, a druga o naciji govori kao zajednici koja živi pod jurisdikcijom jedne države bez obzira na etničko poreklo.¹⁵⁰ Prva definicija, prema Larusu, uključuje i religiju. Ako se ima u vidu prva definicija, onda su razlike među jugoslovenskim nacijama veoma rastegljive.

A ako se uzme druga definicija, onda je nesumljivo da stanovnici svih međunarodno priznatih država sa prostora bivše Jugoslavije predstavljaju političke nacije. Ova druga definicija je pravno- politička. Kada se govori o prvoj definiciji, u Jugoslaviji su se koristile sve njene odrednice, samo je verska zanemarivana. Istovremeno se, u okviru Jugoslavije, rodila nacija koja se nazivala muslimanska, tako da je ta činjenica sama sebi protivurečna.

Uloga religije u identitetu južnoslovenskih naroda je mnogo veća nego što su komunistički ideloz i nauka hteli da govore. Videlo se to prilikom raspada države 90-tih godina. Federacija se raspala po verskim i nacionalnim međama. Ali, verska međa je u slučaju odnosa Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije bila posebno istaknuta. Najveći broj analitičara i novinara koji su posećivali ratna područja u bivšoj Jugoslaviji upravo su to konstatovali. Videli su da je osnovna razlika između tri glavna učesnika u sukobima religijska. Ta činjenica je očigledna na osnovu podatka da sve tri glavne verske grupe na tom području govore isti jezik i da im je poreklo isto. Najvažnija razlika među njima je religijska. Skoro svi Hrvati su rimokatolici, svi oni koji se danas deklarišu kao Bošnjaci su muslimani, a skoro svi Srbi su pravoslavni. Osim ove dve konfesije ima nešto protestanata i među Srbima i Hrvatima.¹⁵¹ Ovaj podatak je do skoro bio još složeniji, jer su sadašnji Bošnjaci sami sebe definisali kao Muslimane, ali ovaj put sa velikim slovom *M* (što je trebalo da bude jedina razlika između muslimana kao verske pripadnosti i Muslimana kao nacionalne).

Što se tiče drugih južnoslovenskih naroda: Bugara, Makedonaca i Slovenaca, i tu je situacija jasna; i kod njih je religijska pripadnost identična skoro kod svih, tako da se nacionalno poklapa sa verskim. Slovenci su pretežno rimokatolici, dok su Bugari i Makedonci pravoslavni. Najskorija pojava na političkoj karti Balkana je Crna Gora. Slučaj Makedonije i Crne Gore je posebno karakterističan. Obe političke nacije u verskom smislu su pravoslavne, dakle imaju istu veru kao i susedna Srbija. Obe svoj identitet političke nacije, koji je neosporan, pokušavaju da ojačaju i konceptom etničke. U tim nacijama religija igra veoma važnu ulogu u odnosu na susedne pravoslavne političke i etničke nacije.

Religijska identifikacija je igrala veliku ulogu u formiranju svih ovih nacija. To se posebno vidi na primeru Srba i Hrvata kada ih tretiramo kao etničke nacije. Uopšte nije sporno da najstariji izvori za istoriju Južnih Slovena govore da imena *Srbin* i *Hrvat* postoje od pomena ovih naroda. Najstariji verodostojni izvor za istoriju Južnih Slovena jeste knjiga vizantijskog cara i pisca Konstantina Porfirogenita (913-959). On u njoj spominje i Srbe i Hrvate kao slovenska plemena koji su poznati i u pradomovini Slovena.¹⁵² Veoma je važno podvući da se radi o plemenima, a ne o narodima, iz čega se zaključuje da su to bila plemena istog slovenskog naroda. Kasnije su se ta dva plemena jasnije izdiferencirala i formirala dve države, što je rodilo političke nacije. Ali, da li je to rodilo i stvarne etničke nacije, to je sasvim drugo pitanje.

Srbi i Hrvati danas govore isti jezik, bez obzira što ga jedni nazivaju srpskim, a drugi hrvatskim. Posebno je važno da su sadašnje nacionalne granice između Srba i Hrvata daleko od prostora gde su bile prilikom uspostavljanja prvih političkih zajednica

151 Tomislav Branković, Protestantske verske zajednice u socijalističkoj Jugoslaviji, *Politikologija religije*, Godina 1, br.1/2007.

152 Ivan Božić, Sima Ćirković, Miroslav Ekmečić, Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1972, str. 22.

ovih naroda. Porfirogenit tvrdi da su, odmah posle formiranja prve srpske i hrvatske zajednice, granice između njih bile na reci Cetini¹⁵³ u sadašnjoj Hrvatskoj. Sve južnije bilo je srpsko, a to je polovina današnje hrvatske obale, uključujući i ostrva Hvar i Brač. Ove činjenice potvrđuju i hrvatski istoričari i izričito kažu da se jezgro Hrvata naselilo do reke Cetine na moru i do reke Vrbasa i Bosne na kontinentu.¹⁵⁴ Ove granice nisu bile „čiste“. U dominantnim srpskim predelima ima tragova hrvatskog prisustva, a u hrvatskim - srpskog. To jasno govori o plemenskoj izmešanosti.

Veoma je važno da se slovenske grupe Neretljana i Humljana, koji danas spadaju u hrvatski nacionalni korpus prema srednjovekovnim izvorima, već u 10. veku ubrajaju u Srbe.¹⁵⁵ Značajno je da ove zajednice imaju svoju posebnu političku organizaciju u vreme kada i ona teritorija koja se naziva Srbijom ima političku samostalnost. Iz toga se vidi da nije državni okvir uticao da se ove dve grupe, tada organizovane u kneževine, ubraju u Srbe, što je dokaz da su najvećim delom pripadali istom plemenu ili plemenima kao i ostali Srbi. Danas su oni svi od reda Hrvati. Pitanje je kako se to desilo.

Posle rađanja srpske i hrvatske države svaka je od njih izabrala hrišćanstvo za državnu veru. Hrvati su prihvatili rimokatolicizam, a Srbi pravoslavlje. Svi znamo da je religija čak i u sekularnom društvu mnogo više od proste vere u onostrano. U teokratskim - ona je bila sve, osnovni regulator društvenog života. Kada se čovek rodi, krste ga; kada treba da sklopi brak, sklapa ga samo u okviru svoje crkve; kada umre, sahranjuju ga na groblju njegove vere. Kada se tome doda da su se dve grane hrišćanstva međusobno anatemisale 1054. godine¹⁵⁶, stvar se dodatno komplikuje. Srbi u Srbiji bili su pravoslavni, a oni u Hrvatskoj su, po logici stvari, morali da postanu rimokatolici. Kada su postali rimokatolici u okviru političkog poretka i rimokatoličkih društvenih vrednosti, polako su se pretapali u većinu koja se nazivala Hrvatima. Krštavali su se u istoj crkvi, birali bračne partnere među rimokatolicima, a to su bili svi Hrvati. I tako su se kroatizirali. Tako su prostori koji su imali nesumljivo srpsko ime, od doseljavanja na prostore Balkana, postali hrvatski u državnom smislu. Oni su proširili ime *Hrvat* na populaciju koja se, sve do uključivanja u državno - politički sastav Hrvatske, smatrala Srbima i od strane Srba iz Srbije, sa kojima nisu bili u političkom jedinstvu, i od strane ondašnjih Hrvata. Ima i drugih podataka koji dokazuju isto - da se radi o narodu istog etničkog sastava koji je razdvojila vera. Konstantin Porfirogenit se smatra najpouzdanijim izvorom za istoriju Južnih Slovena.

Isto tako, posle osmanskih osvajanja balkanskih prostora, došlo je do velikog pomeranja stanovništva. Taj proces je trajao od 14. sve do 19. veka, Hrvati su sa prostora od Vrbasa i Bosne bežali na zapad, a Srbi su popunjavali te prostore i tako pojačavali onu srpsku populaciju koja je već ranije tu živela. Setimo se podataka da je na prostorima zapadno od reke Vrbasa i reke Plive dominiralo hrvatsko plemensko ime, a da danas među hrišćanima tamo dominiraju Srbi. Jasno se vidi da su Hrvati izbegli pred

---

153 *Istorija srpskog naroda I*, drugo izdanje, Beograd, 1994, str. 144.

154 Josip Butorac, Antun Ivandija, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973, str. 33.

155 *Istorija srpskog naroda*, isto.

156 Grigorije Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd, nedatirano.

muslimanskim Osmanlijama na prostore gde je vladala rimokatolička Austrija koja je u međuvremenu pod svoj suverenitet stavila Mađarsku u čiji je sastav 1102. godine ušla i Hrvatska.¹⁵⁷ Osim Hrvata, iz područja osvojenih od muslimanskih Osmanlija, pred pritiscima su odlazili i Srbi. Oni su takođe tražili spas pod hrišćanskim režimom iz Beča - režimom koji nije bio pravoslavan, ali je bio hrišćanski. Kada su stigli, suočili su se rimokatoličkom sredinom. Ona nije imala nimalo razumevanja za pravoslavlje koje je smatrala za jeres. Pravoslavni su bili izloženi pristisku koji je rezultirao prelaskom mnogih u rimokatolicizam. Ponekad je to bilo u vidu unije, a ponekad direktnim prelaskom u rimokatolicizam. *Unija* podrazumeva da su pravoslavni mogli da zadrže istočni obred, ali da su morali da priznaju papski primat. Na taj način su pravoslavni postajali prvo unijati, a zatim su se postepeno rimokatolicizirali. Kao rimokatolici, i ti Srbi su bili upućeni na većinske rimokatolike koji su bili Hrvati. Pravoslavni Srbi su im bili zabranjeni kao bračni partneri, kumovi, itd. Tako su, sklapajući brakove i kumstva sa većinskim Hrvatima, postepeno i sami postajali Hrvati. Opisi pritisaka na pravoslavne u rimokatoličkoj Austriji su sačuvani i javno objavljivani u brojnim rimokatoličkim izvorima, isto kao i u naučnim radovima. Posebno važan izvor jeste istraživanje Johana Hajnriha Švikera.¹⁵⁸ Šviker je, kao državljanin Austro-Ugarske, na osnovu autentičnih dokumenata, pokazao kako se vršilo unijaćenje, rimokatolicizacija i kroatizacija Srba. Šviker navodi da je, u vreme Bečkog rata (1683-1699), u Austriju prebeglo 36.000 srpskih porodica.¹⁵⁹ Tadašnje porodice brojale su najmanje po 5-6 članova, a brojne su bile porodice i sa desetero dece. Ovi Srbi su znatno razvodnili rimokatoličku homogenost Austrije. Šta to znači, vidi se iz Švikerove tvrdnje da su austrijski vladari vrlo često interes pape stavljali ispred interesa sopstvene zemlje¹⁶⁰, a interes pape nije bio da se pravoslavlje širi u područjima koje je Rim smatrao svojim. Zato je primenom sile došlo do unijaćenja Srba i oni su prvo bili unijati, zatim su mnogi prihvatili čisti rimokatolicizam, a kasnije su, kao rimokatolici, polako postajali i Hrvati; tako je srpski narod na područjima Austrije, gde su živeli Hrvati, polako povećavao broj Hrvata kroatizirajući se. Praktično jedini razlog zbog koga su oni počeli da se smatraju Hrvatima bila je rimokatolička vera, tako da je u etnogenezi hrvatskog naroda rimokatolička crkva odigrala veoma veliku ulogu.

Slično je bilo i sa delom muslimana koji su živeli na teritoriji današnje Hrvatske. Sa prodorom Osmanlija na teritoriju Hrvatske, muslimansko stanovništvo se naselilo iz susedne Bosne, a vladajući islam je takođe iskoristio svoju poziciju i primorao deo lokalnog stanovništva da pređe na islam. Kada je za vreme pomenutog bečkog rata došlo do pomeranja granice u korist Austrije, na delovima sadašnje teritorije Hrvatske ostalo

157 Ivan Božić, Sima Ćirković, Mirorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, isto, str. 44.

158 Johan Heinrich Schwicker, *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*. Nach archivischen Quellen dargestellt, Budapest, 1880, ovde citirano prema: Johan Hajnrih Šviker, *Istorija unijaćenja Srba u Vojnoj krajini*, Kragujevac, 1995. Preveo i predgovor napisao Nikola Živković.

159 Isto, str. 20.

160 Isto, str. 22.

je dosta muslimanskog stanovništva. Kako se taj rat i sa jedne i sa druge strane vodio u ime trijumfa jedne ili druge vere, bilo je logično da se pobednička strana nametene i svojom verskom ideologijom. Tako je posle toga došlo do pritisaka na muslimansko stanovništvo koje je ostalo u pojedinim regionima sadašnje Hrvatske. Oni su, isto kao i Srbi, morali da promene veru. Kako su bili hrvatskog porekla ili slovenski stanovnici Bosne koji su govorili isti jezik kao i rimokatolici, lako su se stopili sa pobednicima, takođe rimokatolicima. Danas su ti ljudi Hrvati sa veoma razvijenom hrvatskom sveću i svi su rimokatolici, bilo kao praktični ili tradicionalni vernici.¹⁶¹ Posebno je karakterističan slučaj Bosne i Dubrovnika. Dubrovnik je bio nezavisna republika sve dok je Napoleon nije ukinuo 1806. godine.¹⁶² Posle 1815. pripao je Austriji i tako se priključio susednim hrvatziranim oblastima. Sve do tada, do ukidanja, Dubrovnik je, iako rimokatolički, bio po nacionalnom osećanju pretežno srpski. To se produžilo sve do prvih decenija 20-tog veka. Poznati slikar, Dubrovčanin Marko Murat, koji je umro 1944. godine, o tome je mnogo govorio. On je kazao da je, u vreme kada je on bio đak gimnazije u Dubrovniku, sav nastavnički kadar sebe smatrao Srbima. Isto tako, i skoro svi učenici su sebe smatrali Srbima. Bili su rimokatolici, ali Srbi.¹⁶³ Murat kaže da je cela gradska inteligencija bila srpska, da je čak i gradska vlast bila srpska, pa čak i deo katoličkog klera. On tu posebno navodi biskupa Vodopivića i dodaje da je i ostali deo klera simpatisao Srbe. Dakle, radi se o ljudima koji nikada nisu bili u sastavu srpske države i koje na srpsko opredeljenje nije nagonila državna ideja, već kulturna pripadnost. Posebno je zanimljiv slučaj Ljudevita Vulićevića, monaha rimokatoličkog franjevačkog reda iz Cavtata. On je umro u Italiji 1916. godine i na grobu mu piše da je srpski pisac.¹⁶⁴ Pod pritiskom rimokatoličke crkve i hrvatskog okruženja, danas, za manje od 100 godina, tamo više nema Srba-rimokatolika.

Bosna i Hercegovina je posebno zanimljiva. Tamo se stanovništvo tradicionalno delilo na pravoslavne, rimokatolike i muslimane od vremena osmanske okupacije, 1463. godine. Sve do duboko u 19. vek, obično rimokatoličko stanovništvo u Bosni nije ni znalo da pojam *Hrvati* postoji. Oni su bili prosto rimokatolici i od pravoslavnih Srba su se razlikovali samo po veri. Poznati hrvatski pisac Ante Alupović, sveštenik, upravnik Hrvatske asocijacije „Napredak“ iz Sarajeva, najmoćnije hrvatske kulturne asocijacije u Bosni i Hercegovini, priča da je ime *Hrvat* bilo nepoznato širokim masama. On spominje slučaj njegove rođene majke, koja ga je pitala kakva je to nova vera *Hrvati*. Ona je čula da oni treba da se od rimokatolika pretvore u Hrvate i pitala se šta je to. Tako su se bosansko-hercegovački rimokatolici, koji su se od Srba razlikovali samo po veri, od vremena austro-ugarske okupacije, 1878. godine, polako pretvorili u Hrvate. Ni dan danas nije retko u Bosni i Hercegovini čuti da neko one koji bi trebalo da budu Hrvati opisuje primarno kao rimokatolike. Najkarakterističniji slučaj u tome smilsu jeste veliki književnik i nobelovac Ivo Andrić. On je rođen u Bosni u rimokatoličkoj porodici, ali se nacionalno opredeljivao

161 *Bosanski pogledi*, 1960-1967, Beč, 1971, str. 10.

162 *Mala enciklopedija prosvete*, Beograd, 1978, str. 551, I tom.

163 *Politika*, 04. 05. 2000, str. 24.

164 *Glas javnosti*, 25. 02. 2001, str.16.

kao Srbin. U etnogenezi Hrvata rimokatolicizam se veoma često koristio isključivo u svrhu pretvaranja ljudi u Hrvate. Poznat je i drugi slučaj velikog pesnika, koji se danas smatra hrvatskim i koga kao Hrvata niko ne spori – Petra Preradovića. Petar Preradović (19. mart 1818 – 18. avgust 1872.) je bio hrvatski pesnik srpskog porekla. Rođen je u selu Grabrovnica, koje je bilo deo Vojne krajine. Roditelji su mu bili pravoslavni Srbi. Kao mnogi iz toga područja, izabrao je vojnu karijeru. Obrazovan je u bečkoj vojnoj akademiji, gde je prešao u rimoikatolicizam. Tu je počeo da piše svoje pesme na nemačkom. Na osnovu svega rečenog, vidi se da je u etnogenezi Hrvata rimokatolicizam odigrao veoma veliku ulogu i postao glavna demarkaciona crta u odnosu na susedne pravoslavne Srbe i muslimane.

Pitanje religije i nacije je kod muslimana Slovena na području bivše Jugoslavije još izraženije. Muslimani Sloveni su nastali pre svega u BIH, u srpskim regionima Kosovu i Metohiji, Raškoj oblasti (koja je poznatija pod imenom Sandžak), i u Makedoniji. Na njihovom primeru posebno se vidi povezanost religije i nacije. Danas najveći broj muslimana Slovena živi na teritoriji Bosne i Hercegovine i nacionalno se deklarise kao *Bošnjaci*, po imenu države Bosne. Veoma je važno podsetiti da najistaknutiji izvor za istoriju južnih Slovena, Konstantina Porfirogenita, a i ostali izvori, spominju jedino Srbe i Hrvate kao plemenska imena od svih imena naroda koje danas srećemo. Dakle, nema u srednjovekovnim izvorima niti Makedonaca niti Bošnjaka, niti Bugara kao slovenskih plemena. Znači, Srbi i Hrvati dolaze u zemlje koja se sasvim drugačije zovu nego što se zovu danas. Prostor današnje Srbije bio je podeljen između rimskih provincija GornjaMezija, Prevalitanija i Dradanija. Sadašnja Hrvatska zvala se Dalmacija i Panonija, sadašnja Makedonija zvala isto kao i sada.¹⁶⁵ Dakle, vidimo da, kada tu nije bilo Slovena, postojalo je sadašnje ime *Makedonija*. Samo je ime ostalo, a pravi Makedonci su nestali, što je siguran dokaz da su sadašnji makedonski Sloveni ime dobili po teritoriji i da se ranije nisu tako zvali. Za razliku od toga, *Srbi i Hrvati* su stara imena za zajednice koje su kao takve stigle iz prapostojbine i kada su se naselili u pomenutim vizantijskim provincijama, jednostavno su im promenili imena, odnosno svi su okolni narodi te zemlje počeli da nazivaju po njihovim novim stanovnicima (to je slučaj sa svim stabilnim narodnosnim zajednicama koje sa teritorijom nemaju veze, nego, gde god odu, daju teritoriji svoje etničko ime). Sadašnja Bosna i Hercegovina bila je velikim delom sastavni deo provincije Dalmacija, a, kako nam Porfirogenit veli, taj prostor su naselili Srbi i Hrvati. Granica između ova dva plemena bila je na rekama Vrbasu i Plivi. Zapadno od tih reka bili su Hrvati, a na istoku Srbi. Nema drugog slovenskog naroda na tom području. Najvažniji deo Bosne je, u vreme osnivanja srpske države, bio u njenom sastavu i nazivao se Srbijom, kao i ostatak zemlje, a njegovi su stanovnici, kako nam Porfirogenit kaže, bili pretežno Srbi. Vremenom se taj kraj osamostalio i počeo da se naziva Bosnom. Bosna je ime dobila od praslovenskih stanovnika, a ne po nacionalnom ili plemenskom imenu stanovnika¹⁶⁶, isto kao i Makedonija, a njeni stanovnici su bili Srbi i Hrvati. To je bilo vreme kada se verska pripadnost smatrala mnogo važnijom od narodnosne, pa se o narodnosti nije mnogo govorilo. Ali,

165 Ivan Božić, Sima Ćirković, Mirorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, isto, str. 12.

166 Vladimir Ćorović, *Historija Bosne*, Beograd, 1999, str. 19.

kada govore o sebi i jeziku kojim se koriste, srednjovekovni bosanski vladari su svoj jezik nazivali srpskim. Sa Bosnom se desila i jedna zanimljiva stvar - tamo se u verskom smislu stvorila drugačija situacija nego u Srbiji i Hrvatskoj. Javila se hrišćanska dualistička jeres nazvana „Crkva bosanska“. Ta činjenica je uticala na razvijanje izvesne ideološke samobitnosti Bosne u odnosu na Srbiju i Hrvatsku, odnosno na Srbe i Hrvate. Bosna je bila verski šarena i sastavljena od pripadnika ove tri konfesije.

Sa osmanskim osvajanjima u 15. Veku, Bosna dolazi pod vlast države koja, kao jedini cilj ima islamsku misiju - davu.¹⁶⁷ Islam ne priznaje i ne poznaje naciju u evropskom smislu te reči. Sve stanovnike osvojenih područja, pa i Bosne, tretirao je prema verskoj pripadnosti - kao muslimane, pravoslavne, rimokatolike, Jevreje. *Etničko* je prestalo da igra bilo kakvu važnu ulogu. A kako smo rekli, nije je igralo ni do tada. Sa dolaskom muslimanskih Osmanlija počinje da se širi islam kao vladajuća ideologija. Deo domaćeg stanovništva prelazi u islam. Muslimanski apologeti iz Bosne nastoje da opravdaju pravo na zemlju u odnosu na Srbe i Hrvate. Oni se trude da dokažu da je bosansko stanovništvo različito u etničkom smislu od Srba i Hrvata. Ističe se da su muslimani iz BiH germanskog porekla¹⁶⁸, zatim, da je to stanovništvo pripadalo pomenutoj hrišćanskoj jeresi, pa se tako razlikovalo od Srba i Hrvata koji su bili pravoslavni i rimokatolici, potom sledi insistiranje na činjenici da su svi ti jeretički hrišćani, budući da su pred kraj nezavisne Bosne bili progonjeni od rimokatoličke crkve, prešli na islam da bi se spasili progona odmah posle dolaska muslimanskih osvajača. Tako se kao zaključak izvodi da su prastanovnici Bosne koji nisu ni Srbi, ni Hrvati, ni rimokatolici, niti pravoslavni, prešli na islam. Zato su sadašnji bosanski muslimani njihovi naslednici i da stoga oni jedini imaju pravo na Bosnu, dok su Srbi i Hrvati došljaci iz Srbije i Hrvatske, koji treba da se vrate tamo odakle su došli. Istorijski izvori govore drugačije. Još pre dolaska muslimana, jeretička bosanska crkva je bila razbijena. Dominantne religije bile su rimokatolička i pravoslavna u vreme dolaska muslimanskih Osmanlija. Zatim, ni preostali bosanski jeretici nisu dočekali sa dobrodošlicom muslimane. I za njih su muslimani bili neprijatelji. Posebno je važno da su svi stanovnici Bosne veoma teško prihvatili okupaciju muslimana i svi su bili protiv nje. Protiv su bili i vlastela i obično seljaštvo, tako da su Osmanlije, da bi umirile stanovništvo, morale da obnove vazalno bosansko kraljevstvo. Kraljevstvo je obnovljeno odmah posle okupacije. Trajalo je od 1465. do 1476. godine. Narod nije prihvatao islam. To se najbolje vidi iz podataka osmanskog popisa stanovništva Bosne - Bosna je pala 1463, a taj popis je izvršen 1489. godine. Prošlo je, znači, 26 godina od islamsko - osmanlijskog osvajanja. Čitava jedna generacija je odrasla pod osmanlijskom vlašću, kao potčinjena muslimanima samo zato što su bili rimokatolici, pravoslavni ili hrišćanski jeretici iz bosanske crkve. Dodajemo da su muslimani i ranije osvajali pojedine delove Bosne i držali ih pod svojom vlašću kao, na primer, okolinu Sarajeva. Prema osmanskim podacima, muslimanske Osmanlije su držale sarajevsku okolinu još od 1455. godine i tamo nametnule svoju vlast koja je

167 Halil Inaldžik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300-1600*, Beograd, 2003.

168 Enver Redžić, *Muslimansko autonomaštvo i 13 SS divizija*, Sarajevo, 1987, str. 72.

direktno diskriminisala nemuslimane; koncentracija pripadnika bosanske crkve bila je veoma značajna. Ali, osmanski podaci, iz prvih decenija vlasti, pokazuju da tamo nema nijednog islamiziranog lica. Dakle, kada se saberu 26 godina od potpune okupacije sa 8 godina vlasti u okolini Sarajeva, dobijamo 34 godine; popis pokazuje da te 1489. godine u Bosanskom sandžaku imamo 25 068 hrišćanskih kuća i 1 332 hrišćanskih udovica, a samo 4 485 muslimanskih kuća. Što je posebno važno, islamsko-osmanski izvori spominju pripadnike jeretičke bosanske crkve. U osmoj deceniji 15. veka, u vreme stabilne osmanlijske vlasti, osmanski izvori spominju brojne grupe pripadnika jeretičke bosanske crkve, ali ne daju podatak da je makar samo jedan od njih prešao na islam. Posebno je važno da osmanski izvori spominju veoma često postojanje istaknutih vođa bosanske crkve. Oni bi, po tvrdnjama sadašnjih muslimanskih apologeta, trebalo da budu prvi koji bi prešli na islam usled ideološke sličnosti, ali nema nijednog podatka koji bi pokazao da su oni prelazili na islam. Sve ove podatke daje Nedim Filipović, muslimanski istoričar iz Sarajeva i profesor istorije na sarajevskom univerzitetu.¹⁶⁹

Prema tome, sve te politički motivisane tvrdnje nisu tačne. Situacija je bila sledeća - kada se islamski pravni poredak u Bosni učvrstio i kada se videlo da će ta situacija potrajati, nastupila je islamizacija. Islamizovali su se pripadnici svih postojećih verskih zajednica u Bosni. Što se tiče odnosa prema naciji, stav islamizovanih je bio sledeći: oni su, kao muslimani, prihvatili da poštuju islamsku dogmu. Nepoštovanje je povlačilo optužbu za napuštanje islama. Kazna za to je smrt.¹⁷⁰ Po islamskoj dogmi, nacionalna pripadnost za muslimana nema vrednost. Za njega je jedini kolektiv zajednica muslimana, bez obzira na rasu ili narodnost. Zato su novi muslimani stvorili između sebe bratske veze, bez obzira da li su ranije bili pravoslavni, rimokatolici ili pripadnici jeretičke bosanske crkve. Sa druge strane, sve su dojučerašnje sunarodnike ili jednovernike koje su napustili smatrali za drugu zajednicu. Kako su ti sunarodnici u islamskom poretku videli razlog za svoju patnju i hteli da ga se oslobode, to su „novi“ muslimani u njima videli neprijatelje svoje nove vere, jer se poredak koji je trebalo srušiti zasnivao na veri tj. islamu. Kako veli Fikret Karčić, profesor Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, rušenje poretka sa tačke gledišta islamske dogme bilo bi rušenje vere.¹⁷¹ Isto tako su i oni, koji su ostali u staroj veri, u muslimanima takođe videli neprijatelje.

Po pitanju države, stanje je bilo sledeće: islam nalaže da svi muslimani moraju živeti u jednoj državi i da se ne smeju politički deliti, sve sa ciljem da se ta država širi sve dok ne obuhvati ceo svet. Sa te tačke gledišta, bosanski muslimani su se odrekli ideje nezavisne Bosne za sva vremena i taj su dogmatski stav dokazali u praksi. Oni su, kako sami kažu, potpuno prihvatili sultana iz Istanbula kao svoga vladara, jer je on bio halif čitavog sunitskog islama. Kao takvi, prolivali su krv za ostvarivanje politike koju je oličavo sultan.¹⁷² Sve to znači da su bili potpuno anacionalni i sebe jednostavno doživljavali kao muslimane.

---

169 *Historija naroda Jugoslavije*, knjiga 2, Zagreb, 1960, str. 114-121

170 *Kuran*, prevod Besima Korkuta, str. 617, 33/1, Sarajevo, 1984.

171 Fikret Karčić, *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918-1941*, Sarajevo, 1986, str. 11

172 *Bosanski pogledi*, Beč, 1960-1967, isto, str. 66

Kako je vreme prolazilo, islamizovani Srbi i Hrvati su postajali najvažnija vitalna snaga imperije na prostorima Bosne i Srbije, zajedno sa njima ulogu su delili i Albanci. Među tim muslimanima bilo je i onih kojima je osmanski jezik maternji, ali su se oni brzo topili u većinsku srpsko-govoreću sredinu. Kada je došlo do nacionalno-oslobodilačkih pokreta u 19. veku, glavna prepreka balkanskim hrišćanima bili su lokalni muslimani. Tako da je, u suštini, ta borba bila građanski i verski rat naroda istog porekla. To je još više produbilo jaz među njima. Muslimani su se sve više vezivali za sultana, a hrišćani su se protiv toga sultana borili. Sve to je onemogućavalo bilo kakvu modernu nacionalnu ideju među muslimanima.

Sticaj istorijskih okolnosti je doveo do rušenja islamsko-osmanske vlasti na područjima Balkana. Rođene su nove hrišćanske države: Srbija, Crna Gora, Bugarska i Grčka. Bosna i Hercegovina je došla pod vlast Austrougarske od 1878. godine. Politička veza između sultana u Istanbulu i muslimana sa ovih prostora je prekinuta. Muslimani su postali zajednica za sebe. U tom periodu se posebno vidi veza muslimana Slovena i nacije. Na tlu BiH, gde je koncentracija muslimana bila najveća, dešavali su se snažni nacionalni prelomi. Rimokatolici su se, kako je već rečeno, postepeno kroatizirali. Srbi su samo ojačali svoje nacionalno ubeđenje. Oni su maštali o ujedinjenju sa dve srpske države, Srbijom i Crnom Gorom. Muslimani su ostali muslimani, među njima se apsolutno nije rodio nikakav nacionalni pokret. Oni su sebe doživljavali kao versku zajednicu i sve svoje napore usmerili ka ostvarivanju verske autonomije. U političkom smislu, sebe su doživljavali kao deo osmanske imperije, koji je, sticajem okolnosti, morao da se odvoji od centra. Ideja nacije je nastala u Evropi, a sve balkanske države su i politički postale Evropa, pošto su geografski to već bile. Ta ideja je bila dominantno sekularna. Po ugledu na Francusku i Nemačku, raširila se ideja političke i etničke nacije gde je osnov bio jezik. Zato su zastupnici srpskog i hrvatskog nacionalizma na bazi istog jezika pokušali da u svoj projekat uključe i muslimane. Ta akcija nije dala rezultate. Osim pojedinaca i malobrojnih intelektualnih kružoka, većina muslimana nije prihvatila da budu ni Srbi ni Hrvat, ali nisu prihvatili da budu ni nešto treće u nacionalnom smislu. To „treće“ je probala da stvori Austrougarska. Kao upravljач BiH, Beč je bio veoma zainteresovan da tamo ima stabilnu situaciju. Kako je gro Hrvata bilo u sastavu imperije, sa rimokatolicima je išlo najlakše. Oni su bili srećni, jer su se našli sa svojim jednovernicima iz Hrvatske koji su već bili Hrvati, tako da su se, na osnovu vere, lako kroatizirali. Srbi su naprotv dolazak Beča doživeli samo kao dolazak novog okupatora. Imajući u vidu to, Beč je nastojao da nađe modus kako da privuče sebi Bosance. U tom smislu je lansirana ideja bosanske nacije. Ona je trebalo da privuče muslimane ideji Bosne i da ih odvoji od sultana i halifa. Istovremeno je trebalo toj ideji, koliko je moguće, privući i Srbe, mada su svi znali da je to ipak jalov posao. Tako je rođena ideja koja je dala osnov sadašnjoj bošnjačkoj naciji.¹⁷³ Za nju su bile potrebne pretpostavke kojih nije bilo, pa je, u skladu sa tim, izmišljeno sve ono o čemu smo govorili - da su muslimani potomci dualističke crkve bosanske. Ona je, na neki način, simbolizovala srednjevekovnu Bosnu, da su oni, kao pravi Bosanci, prešli na islam zbog izmišljene religijske sličnosti, da su tako očuvali ideju Bosne i da su se sada stvorili uslovi da se to obnovi. Da bi se to ojačalo, dodat je i element germanskog porekla da bi bili bliže Beču.

Ali, ni ta ideja nije dala rezultate. Muslimani su naprosto veru stavljali iznad svega. Za njih je jedinstvo sa halifom bilo ideal koji nisu nikako napuštali. U diskusijama koje su se razvijale, od perioda austrijske okupacije pa sve do danas, posebno je karakterističan stav poznatog muslimanskog kulturnog radnika Osman Nurij bega Firdusa. On je delovao veoma mnogo između dva svetska rata. To je vreme kada je stvorena prva Jugoslavija. U nju je bila uključena Bosna i Hercegovina. Dakle, osmansko carstvo je poraženo u prvom svetskom ratu. Najveći broj islamskih zemalja je bio kolonijalizovan. Dominirala je sekularna ideja nacije. U isto vreme, politika iz Beograda, gde je bila prestonica, paktirajući sa muslimanima i nastojeći da ih privuče, skovala je termin „Srbi muslimanske vere“. Veliki broj muslimana je to formalno prihvatio, ali je pomenuti Osman Nurij beg Firdus jasno izrazio stav islama i muslimana prema svakoj naciji, pa i prema srpskoj. On je rekao da je biti musliman preče od narodnosti i da nije moguće biti musliman, a osećati se nacionalno Srbinom.¹⁷⁴ Dakle, jasno nije moguće biti Srbin muslimanske vere, pa samim tim, ni Bošnjak. To je bilo dominantno osećanje koje je delilo muslimansko stanovništvo.

Kako se onda rodila savremena bošnjačka nacija? Kada je stvorena komunistička Jugoslavija, 1945. godine, organizovana je kao federalna zajednica šest republika; svaka od republika bila je nacionalna. Jedino Bosna nije bila, jer nije imala jedinstvenu bosansku naciju. Bila je sastavljena od Srba i Hrvata i jedne verske grupe - muslimana. Političke vrednosti su se delile po nacionalnom ključu. Pošto muslimani nisu bili nacija, nisu mogli da učestvuju u podeli političkih vrednosti. Njihova inteligencija je shvatila da im je jedini put do vlasti stvaranje posebne nacije. Kako su bosanski Srbi i Hrvati imali Srbiju i Hrvatsku, tako su muslimani mislili da njima Bosna najviše pripada jer oni druge države nemaju. Već tada je postalo jasno da bi najbolje bilo da postoji bosanska nacija, ali ona nije bila moguća. Nije bila, jer Srbi i Hrvati nisu hteli da budu Bosanci u nacionalnom smislu. Ostalo je da samo muslimani to hoće. Ali, ta odluka je morala da bude doneta konsenzusom sva tri naroda, odnosno verskih grupa, a Srbi i Hrvati su stalno bili većina u Bosni. Dakle, muslimani nisu mogli bez Srba i Hrvata da izglasaju tu odluku, a Srbi i Hrvati to nisu hteli. Jer, kada bi se priznala bosanska nacija, oni bi se u Bosni pretvorili u nacionalne manjine. Zato je nađeno rešenje - muslimani su se konstituisali u naciju kao verska grupa i dali su sebi naziv Muslimani, sa velikim slovom M. U srpskom pravopisu nazivi verskih grupa pišu se malim slovom, a nacije velikim. Tako se pravila razlika i to je bila jedina razlika između muslimana kao verske grupe i Muslimana kao nacije. To je bila situacija koju nikome nije bilo moguće objasniti, pa ni samim muslimanima. Kad god se govorilo, a tu se slova ne vide, nije se znalo da li se misli na naciju ili versku grupu.

Muslimani su bili svesni te slabosti i znali su da to ne može da se održi. Prilikom raspada Jugoslavije, znali su da im je potrebna podrška Evrope i SAD, a da tamo vlada sekularni princip. Bilo im je jasno da, kad se već bore za državu Bosnu, moraju imati i bosansku naciju da bi Evropi i svetu pokazali da je Bosna prevashodno njihova zemlja. Međutim, Evropa nije htela da zaboravi da u Bosni žive i Srbi i Hrvati i da oni ne žele da

---

174 Osman Nurij Beg Firdus, O nacionalnom opredeljenju bosansko-hercegovačkih muslimana, Nova Evropa, knjiga 11, br. 10, 01. april 1925, str. 299-300. Ovde citirano prema *Susret ili sukob civilizacija na Balkanu*, SANU, Beograd, 1998, str. 302.

budu Bosanci. Dakle, pojam *Bosanac*, koji bi jedino bio prihvatljiv, nije moguć zbog toga što ga druga dva naroda ne žele, jer su svi stanovnici Bosne i Hercegovine *Bosanci* i *Hercegovci* u smislu teritorijalnog određenja, ali nisu to po nacionalnosti. Identičan je slučaj sa Švajcarcima. Zato je načinjen kompromis koji su i Srbi i Hrvati prihvatili. Muslimani su se nazvali *Bošnjaci*, tako da su svi stanovnici BiH Bosanci i Hercegovci kao Švajcarci, a po etničkoj pripadnosti treba da budu Bošnjaci, Srbi i Hrvati, kao što su Švajcarci podeljeni na Nemce, Francuze, Italijane i Retoromane. Ali, dok su u etničkom smislu Švajcarci zaista različiti, ovde se radi o istoj etničkoj grupi koju deli samo vera.

Time su se muslimani najviše približili pojmu *Bosna* i stekli pretpostavke da se svet, kada govori o Bosni, okreće pre svega ka njima doživljavajući ih kao jedine autentične Bosance. Tako su oni psihološki vezali ime *Bosna* za sebe i nekako stekli pravo da im se Bosna pripisuje. Ali, da bi im cela pripala, potrebno je eliminisati Srbe i Hrvate. U tome smislu su Bošnjaci svoj jezik nazvali *bosanski*. Dakle, po nacionalnosti su Bošnjaci, ali ne govore bošnjački, nego bosanski. Svi su stanovnici Bosne Bosanci, ali bosanski govore samo Bošnjaci. Time se indirektno ističe da bosanski Srbi i Hrvati nisu Bosanci u istoj meri u kojoj i Bošnjaci, jer ne znaju jezik Bosne. Time se Bosna indirektno pripisuje samo Bošnjacima, odnosno muslimanima. Prema tome, bošnjačka nacija je samo drugi naziv za muslimane. Posebno je važno što oni, bez ikakvog zazora, u bošnjačku naciju hoće da uključe i sve ostale muslimane Slovene iz Crne Gore, Srbije i Makedonije, iako oni sa Bosnom nemaju veze. I u toj akciji, bez dvojbe, ističu da je islam osnova odrednica bošnjaštva i da bez islama nema te nacije.¹⁷⁵ Kako je rekao veliki reditelj Emir Kusturica, čiji su neposredni preci bili muslimani, a dalji pravoslavni Srbi, kada se ispod Bošnjaka izvuče džamijski ćilim, popadaće kao kule od karata. Što je posebno važno, vladajući koncept bosanskih muslimana jeste odricanje od Bosne i utapanje u sveopštu muslimansku zajednicu po ugledu na Muhameda, zajednicu u kojoj će Bošnjaci nestati i praktično se preko jezika arabizirati.¹⁷⁶

Treći slučaj koji ćemo obraditi jeste srpski. Srbi su, kako smo videli, staro plemensko ime. Ono nema veze sa tлом današnje Srbije. Tačnije, Srbi su bili Srbi pre nego što su došli na prostore Srbije, koju su srbizirali. Bilo je to u velikoj seobi naroda, kada su došli mnogi narodi na tlo današnje Evrope i tu formirali svoje nacionalne države. Srbi su došli da tlo današnje Srbije sa dozvolom i dopuštenjem tadašnjih vlasnika vizantijskih careva. Posle hristijanizacije, prihvatili su istočnu formu hrišćanstva – pravoslavlje i svoj uspon doživeli za vreme sveterodne dinastije Nemanjića. Ona je pravoslavnoj crkvi dala više svetitelja. Tako je, sticajem okolnosti, pravoslavlje postalo neodvojiv elemenat srpske nacije i kulture. Srbi su postojali i bez pravoslavlja, ali kao paganski narod. Tek sa pravoslavljem oni postaju kulturni narod na političkoj pozornici; sve što je simbol srednjevekovne Srbije, neodvojivo je vezano za pravoslavlje.

Stepen identifikacije sa pravoslavljem u tome periodu je toliki da se pravoslavlju daje prednost nad nacijom. Uostalom, to nije nikakav izuzetak. U tome vremenu je to pravilo. Muslimanske Osmanlije, kako smo videli, sebe su, pre svega, videle kao

175 *Selam*, Revija za kulturu, nauku i vjeru, Priština, br. 10, maj-juni 1997, str. 7.

176 Alija Izetbegovic, *Islamic Declaration: A program for the Islamization of Muslims and the Muslim Peoples*, Sarajevo, 1990.

muslimane i svoju akciju doživele kao islamsku. U osvajačkom pohodu oni nisu napadali Vizantinca, Bugare, Srbe, Albance, Mađare, Bosance, nego hrišćane. Zato su Srbi svoju odbranu i velike i teške bitke sa muslimanskim Osmanlijama doživljavali kao odbranu hrišćanstva, tj. Pravoslavlja, a ne odbranu nacionalne države. Istorija Srbije je u tom smislu slična španskoj. Španci imaju El Sida, a Srbi - Kraljević Marka. Srpske narodne pesme iz toga perioda pokazuju da je to bila borba za hrišćanstvo. Osmansko osvajanje i administracija bazirana na islamu još je više pojačala vezu Srba i pravoslavlja. Potčinjen položaj bio je posledica različitosti u veri. Oni Srbi, koji bi prelazili u islam, izjednačavali bi se u pravima sa osvajačima. Imamo bezbroj slučajeva hrišćana koji su se uzdizali na rang prvog čoveka do sultana. Takav je slučaj Srbina Mehmed paše Sokolovića.¹⁷⁷ Kako je uprava nad srpskim zemljama sve više padala u ruke domaćim muslimanima, tj. islamiziranim Srbima, to se vezivanje za pravoslavlje još više pojačavalo. Svi ustanci koje su Srbi vodili za oslobođenje bili su vođeni u znaku borbe za slobodu, koja je, pre svega, bila sloboda vere, jer je i lični položaj u osmanskoj državi bio zasnovan na veri.

Muslimani srpskog jezika bili su najžešći nosioci represije nad pravoslavnim Srbima, jer su rušili islamski poredak. Kada je došlo do oslobođenja srpskih zemalja, to je bilo shvaćeno kao sloboda pravoslavlja. Uostalom, kada je El Sid oslobodio Valensiju, odmah je pretvorio devet džamija u crkve¹⁷⁸, zato što su džamije bile simbol potčinjenosti Španaca. Simbol tuđinske vlasti u Srbiji bio je takođe islam, kao u Španiji, a ne turska nacionalna ideja. Koliko je turska ideja bila samo u službi islama vidi se iz podatka da se kao sinonim za muslimana koristio pojam *Turčin*, a prelazak na islam - *poturčavanje*. Sa prodorom ideja racionalizma i moderne evropske sekularne kulture, širi se i pojam moderne nacije, ali on nije uspeo da potisne versku sadržinu doživljaja osmanske vlasti.

Racionalizam je ipak uticao da se razvije ideja moderne sekularne nacije zasnovane na jeziku. Ona je trebalo da okupi sve srpskogovoreće stanovništvo u jedan nacionalni korpus - srpski. Najveći zagovornik te ideje bio je srpski jezički reformator Vuk Karadžić. Ali, i on je sam u svojim spisima pokazao koliko je to teško, barem kad se radi o muslimanima. On kaže da je *Turčin* svaki musliman. Samim tim, bilo je skoro nemoguće priključiti muslimane srpskog jezika u srpski korpus¹⁷⁹, a to je bilo tako jer su sami muslimani, kako smo videli, tu ideju odbacili sa primanjem islama. Za njih je jezičko jedinstvo sa pravoslavcima i rimokatolicima bilo nevažno u odnosu na emotivnu vezu sa Arapijom Muhamedom koji im je ponudio spasenje na sudnjem danu. Svi pokušaji pravoslavnih Srba i dela muslimana, koji su bili za jedinstvo na osnovu porekla i jezika, nisu dali rezultata. Broj kulturnih delatnika Srba muslimanske tradicije, koji su se za to zalagali nije bio mali. Spomenimo Hasana Repca, Šukriju Kurtovića, Hamzu Huma, Mustafu Mulalića, itd.¹⁸⁰ Ta ideja nije prestala ni danas.

177 Ivan Božić, Sima Ćirković, Mirorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, isto.

178 http://en.wikipedia.org/wiki/El_Cid

179 Pogledati o tome u: **Dragan Novaković**, *Odnos Islamske zajednice u socijalističkoj Jugoslaviji prema izdavačkoj delatnosti kao modernom načinu informisanja vernika*, *Politikologija religije*, godina 2, br. 1/2008, str. 159.

180 Šukrija Kurtović, *O nacionalizovanju muslimana*, Sarajevo, 1914.

Najkarakterističniji je slučaj velikog književnika Meše Selimovića, ili, takođe pisca, Ise Kalača. Posebno je važan slučaj svetski priznatog reditelja Emira Kusturice. On se čak i krstio i prešao u pravoslavlje, mada on musliman nikada nije ni bio. On je bio ateista iz porodice koja je bila tradicionalo muslimanska. To uglavnom nije dalo rezultate, privrženost islamu je preovladala, tako da se broj Srba muslimanske veroispovesti može izbrojati na prste.

Slična je situacija i sa rimokatolicima srpske nacionalnosti. Već smo rekli da je njihov broj sve do skoro bio veoma veliki. Slučaj najpoznatijeg turističkog središta Hrvatske, Dubrovnika, već smo spomenuli. Do pre pola veka, mnogi Dubrovčani bili su Srbi. Međutim, to ništa nije pomoglo. Činjenica da su bili rimokatolici, pritisak rimokatoličke crkve i društvene sredine uticao je da oni postanu Hrvati. Što je posebno važno, taj proces pretvaranja rimokatolika Srba u Hrvate traje i danas. Poznat je slučaj Davora Perinovića. On je osnivač i prvi predsednik Hrvatske demokratske zajednice u BIH, a Srbin po nacionalnosti.¹⁸¹ Dakle, deo populacije koja govori srpski ili hrvatski jezik, a rimokatoličke je vere, i danas se kroatizuje. Tako se desilo da su ideji srpske nacije ostali privrženi samo pravoslavci srpskog jezika.

Osim „nesumnjivih“ Srba, u etničkom smislu u srpski etnički korpus su se utopili i svi ostali pravoslavci koji su u dodiru sa Srbima, na isti način kao što su se svi rimokatolici srpskog i nesrpskog jezika utopili u Hrvate. Na područjima na kojima dominira srpska etnička svest, bilo je u toku čitave istorije romanizovanog starobalkanskog stanovništva pravoslavne vere. Među njima su naročito bili brojni Cincari ili Aromuni.¹⁸² Svi ti ljudi su se veoma lako utopili u srpsku većinu i, zahvaljujući pravoslavlju, postali Srbi. Čak su mnogi od njih odigrali veliku ulogu u srpskoj nacionalnoj istoriji, bilo političkoj, bilo kulturnoj, tako da se srpsko nacionalno pitanje, protivno volji ideologa srpskog nacionalizma iz 19. veka, svelo samo na pravoslavne.

Veoma karakterističan je slučaj sa Makedoncima. Makedonci su nesumnjivo politička nacija koja ima svoju nezavisnu državu. Pravoslavne su veroispovesti. Sticajem istorijskih okolnosti, pravoslavna crkva u Makedoniji je postala deo srpske pravoslavne crkve. U komunističkoj državi makedonska nacija je bila zvanično priznata i niko je nije ugrožavao. Međutim, makedonskim komunističkim vlastodršcima je smetalo što je crkva u okviru srpske. Oni su to doživljavali kao potencijalno ugrožavanje nacionalnog identiteta. Zato je, uz inicijativu vlasti, a u komunizmu nikako drukčije nije moglo biti, došlo do otcepljenja pravoslavne crkve. Taj je akt izveden na nekanonski način, i samim tim je razumljivo da se srpska crkva, kojoj je oduzeta jurisdikcija, ljuti. Problema uopšte ne bi bilo kada bi makedonska crkva samo nastavila da uživa tu samostalnost, ne osvrćući se na druge. Ali, crkvene vlasti u Skoplju nisu zadovoljne time. Nisu, jer ih je taj akt lišio crkvenog priznanja, pre svega srpske, a zatim svih drugih kanonskih pravoslavnih crkva, i to crkvenim vlastima u Makedoniji smeta. One bi htele i to priznanje, ali je logično da ga ne mogu dobiti, jer su to ostvarili na nekanonski način. Srpska crkva od crkvenih vlasti u Makedoniji traži da se vrati u kanonsko jedinstvo sa njom, pa da se onda traži

181 <http://www.ex-yupress.com/dani/dani43.html>, *Dani*, Sarajevo, Federation Bosnia-Hercegovina, B-H, February 4, 2000, (dostupno 30. 08. 2008.)

182 <http://en.wikipedia.org/wiki/Aromanians> (dostupno 30.08.2008.)

samostalnost, ali makedonske vlasti, i političke i crkvene, to odbijaju. Tako je crkveno pitanje u Makedoniji bez ikakve veze sa negiranjem makedonske nacije postalo nacionalno.¹⁸³ Naime, niko oficijalno u Srbiji, niti u srpskoj crkvi, ne spori da postoji makedonska nacija, i to ne samo politička, nego i etnička. Deo crkve iz Makedonije se vratio u jedinstvo sa crkvom u Srbiji. Njihovo rukovodstvo se bez ikakve dvojbe deklarise kao makedonsko u etničkom mislu i to niko ne spori u Srbiji.¹⁸⁴ Dakle, same makedonske državne vlasti smatraju da je pitanje pravoslavne crkve u zemlji neodvojivo od same makedonske nacije, pokazujući time snagu veze između ta dva fenomena; srpska crkva uopšte ne postavlja to pitanje u međucrkvanim odnosima.

Poslednji slučaj koji ćemo analizirati u ovom radu je crnogorski. Matematički su tačni podaci da je moderna Crana Gora stekla nezavisnost 1878. godine.¹⁸⁵ Ona je od tada bila međunarodno priznata. Važna je činjenica da nije imala fizičke veze sa Srbijom, jer je između njih bila osmanska carevina, tako da Srbija nije mogla da utiče na državnu politiku Crne Gore. Dakle, Crna Gora je tada bila priznata politička nacija. Uprkos tome, u toj političkoj naciji nije postojala etnička crnogorska nacija. Zvaničan stav te države i svih njenih pravoslavnih stanovnika bio je da su oni etnički Srbi.¹⁸⁶ Danas deo pravoslavnih stanovnika Crne Gore želi da budu etnički Crnogorci. Pravoslavna crkva u sada nezavisnoj Crnoj Gori je u sastavu spske crkve, dakle, bez prisile ona jeste tu jer je to njena volja. Crkva i ogroman deo naroda u Crnoj Gori je na istim pozicijama na kojima je bila Crna Gora do formiranja komunističke Jugoslavije¹⁸⁷, a to je da su Crnogorci Srbi. Onda ovakav stav smeta crnogorskim nacionalistima, jer oni smatraju da crnogorska nacija ne može da preživi ako se i crkva ne pretvori u nacionalnu crnogorsku. Zato su formirali autokefalnu crnogorsku crkvu, koju ne priznaje ogromana većina Crnogoraca, kao ni nijedna kanonska pravoslavna crkva na svetu.

Kao zaključak možemo istaći da je vidljivo da je religija igrala veliku ulogu u etnogenezi Južnih Slovena, i da će Crkva i dalje biti veoma važan faktor političkog života. Iz tog razloga, ovaj će fenomen biti veoma važan za politikologiju religije kao naučnu disciplinu.

---

183 O naciji i nacionalizmu videti u: Ljubivoje Stojanović, *Ekumenizam i etnofiletizam - pravoslavni pogled*, Politikologija religije, godina 1, br. 1/2007.

184 <http://www.poa-info.org/>

185 Ivan Božić, Sima Ćirković, Mirorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, isto.

186 Aleksandar Stamatović, *Kratka istorija mitropolije crnogorsko-primorske*, Cetinje, 1999.

187 Politikologija religije, Godina 1, br.1-2007, str. 64, Beograd, online www.politicsandreligionjourna.com

LITERATURA

- Aleksandar Stamatović, *Kratka istorija mitropolije crnogorskoprimorske*, Cetinje, 1999.
- Alija Izetbegović, *Islamic Declaration: A program for the Islamization of Muslims and the Muslim Peoples*, Sarajevo, 1990.
- Bosanski pogledi*, 1960-1967, Beč, 1971.
- Vladimir Ćorović, *Historija Bosne*, Beograd, 1999.
- Glas javnosti*, Beograd.
- Grigorije Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd, nedatirano.
- Enver Redžić, *Muslimansko autonomastvo i 13 SS divizija*, Sarajevo, 1987.
- Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1972.
- Istorija srpskog naroda* I, drugo izdanje, Beograd, 1994.
- Josip Butorac, Antun Ivandija, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973.
- Johan Hajnrih Šviker, *Istorija uniženja Srba u Vojnoj krajini*, Kragujevac, 1995.
- Kuran*, prevod Besima Korkuta, Sarajevo, 1984.
- Mala enciklopedija Prosvete*, Beograd, 1978.
- Politikologija religije, Beograd. ISSN1820/658, www.politicsandreligionjournal.com
- Petit Larousse*, 11 edition, Paris. 1962.
- Politika*, Beograd
- Selam*, Revija za kulturu, nauku i vjeru, Priština,
- Susret ili sukob civilizacija na Blakanu*, SANU, Beograd, 1998.
- Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903*, Sarajevo, 1987.
- Fikret Karčić, *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918-1941*, Sarajevo, 1986.
- Halil Inalđžik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300-1600*, Beograd, 2003.
- Historija naroda Jugoslavije*, knjiga 2, Zagreb, 1960.
- Šukrija Kurtović, *O nacionalizovanju muslimana*, Sarajevo, 1914.

Miroљub Jevtić

THE ROLE OF RELIGION IN THE IDENTITY OF SOUTH SLAV NATIONS

Abstract

Researchers who dealt with the Balkan national question saw religion as a large formative variable in the ethnic consolidation of peoples in this part of Europe. The main difference between the three largest Balkan Slav ethnic communities – Serbs, Croats and Bosnian Muslims – is a religious one. Virtually all Serbs are Orthodox Christians, Croats Catholic and Bosnian Muslims, as their preferred ethnic reference suggests, all Muslim.

Changing religion in the past meant changing nations. In the past centuries when Orthodox Serbs changed their religion into Islam they also changed their ethnicity and became Bosniac. The same holds for Croats.

Today's situation shows that religious communities played very important role in development of national feeling of those nations. Nearly all Bosnian Muslim intellectuals say that the most important characteristic of their nation is their religious affiliation to Islam. Likewise, majority of Serbs and Croats consider Orthodoxy and Catholicism, respectively, as their national religion so that there is no reference such as Catholic Serb or Orthodox Croat.

While the big part of the population may not be believers in the literal meaning of their religious faith, they, nevertheless, belong to it because of the tradition. Political analysis of Serbian, Croatian and Bosnian societies show that their religious institutions are the most respected pillars of the nation.

Having in mind these facts, it is clear that the degree of patriotism, nationalism, jingoism and xenophobia in those societies and among these peoples can not be researched without exact facts on the position of religious institutions because without that knowledge, it isn't possible to evaluate the process of globalization of that region.

Key words: South Slaves, Religion, Nation, Identity, Role, Ethnogenesis.